
**Aportacions
illenques als
congressos
pedagògics del
segle XIX**

M. Antònia Roig
Rodríguez

Educació i Cultura
(1998), 11:
83-92

Aportacions illenques als congressos pedagògics del segle XIX

M. Antònia Roig Rodríguez

Summary

A new challenge planned by society at the end of the 19th century, from the education profession was debated in the pedagogic National Congresses of 1882, 1888 and 1892.

In Within its framework emerged a lot of contributions to bring about change; but there is no doubt that there was strong opposition to progress.

The The aim of this article is, simply, to disseminate professional education participation of the Balearics, which represented the thought and character of this minority sector beyond the congress. This sector showed a reflective and critical ability and awareness of this task and beginnings of progress.

The Alexandre Rosselló manifestations in the pedagogic National Congress in 1882 and those of Juan Benejam in 1888 show us.

El context de celebració dels congressos pedagògics espanyols del final del segle XIX és determinat per la Restauració borbònica. És una època marcada per un intent de conservació del passat per part dels estaments més privilegiats, noblesa, alta burgesia i clergat, que incidiran en el desenvolupament de l'ensenyament i que no estalviaran esforços per evitar que aquest es vagi adaptant a la modernitat.

És indubtable que les influències que arriben a Espanya amb aires alliberadors i contraposats a les ideologies establertes deixaran la seva empremta.¹

No ens ha de sorprendre, per tant, que al final del segle XIX espanyol trobem dues concepcions enfrontades de l'home i de la seva educació. D'una banda, la dels qui entenen l'educació amb una finalitat teocèntrica, que considerava Déu com el centre de tota la realitat, i que era defensada pels sectors més conservadors de l'Església i de la societat. I d'altra, la del sector més progressista,² que intentava una penetració laica i la tasca del qual serà fonamental per al desenvolupament posterior dels congressos objecte del nostre estudi.

¹ Cal tenir en compte que posteriorment a la revolució del 68 entren a Espanya els corrents socialistes que es fonamenten en el marxisme. El 1879 es produeix la fundació del Partit Democràtic Socialista Obrer Espanyol, per Pablo Iglesias i, en aquest mateix temps, arrelava a Catalunya un intens moviment anarcosindicalista.

² Cal citar personatges com Gumersindo de Zàrate, Manuel Bartolomé Cossío i, sobretot, Francisco Giner de los Rios, fundador de la *Institución Libre de Enseñanza*, institució que destacà per la seva participació en els congressos.

Els primers plantejaments sobre congressos pedagògics no sorgeixen a Espanya,³ que ben aviat, però, es veurà influïda per la seva celebració a Europa. Considera **Batanaz Palomares (1982)** que, tal volta, la reunió d'aquest tipus més significativa del segle XIX serà el Congrés Internacional d'Ensenyança de Brussel·les,⁴ celebrat el 1880 i que comptà dins el comitè organitzador amb importants i destacats personatges espanyols del món de l'ensenyament i, en la seva gran majoria, personatges lligats a la Institución Libre de Enseñanza.⁵

Probablement aquesta participació va ser profitosa i d'ensinistrament per facilitar la tasca d'organització del primer congrés pedagògic espanyol, que tingué lloc a Madrid el 1882.

Abans, però, s'havien produït alguns intents que no arribaren a bon port.⁶ Fou la societat *El Fomento de las Artes*⁷ que, impulsada per l'afany de millorar les condicions socials dels treballadors, d'eleva-ne el nivell cultural a través de la millora dels mitjans — mestres, escoles, continguts, mètodes...—, organitzà el primer Congrés Nacional Pedagògic, inaugurat el maig de 1882 a Madrid, sota la presidència⁸ del ministre Ros de Olano.⁹

A les Illes tinguérem puntual informació sobre totes les passes prèvies a aquesta celebració i, també completes referències sobre l'evolució i les conclusions posteriors, a través de les pàgines d'*El Magisterio Balear*. Els participants havien de tenir clar quina era la intenció que movia els organitzadors,

«La Junta directiva de El Fomento de las Artes, que representa á las clases obreras de Madrid, animada con el valioso concurso de los amantes de la educación popular, tiene el honor y se considera en el deber de

³ Per conèixer algunes referències generals sobre l'evolució dels congressos pedagògics en l'àmbit internacional, cal consultar **Batanaz Palomares, Luis**, *La educación española en la crisis de fin de siglo. (Los Congresos pedagógicos del siglo XIX)*, Publicacions de la Diputació Provincial, Córdoba, 1982, pàg. 23. En el seu estudi recollim que el naixement dels congressos pedagògics es produeix a Alemanya devers 1848 amb l'Assemblea dels Mestres Alemanyans del Nord, que servirà de model per a les que posteriorment s'estendran per tot Europa. A França, el primer congrés de professionals dedicats a la docència va tenir lloc el 1876.

⁴ Aprofitant l'avinentsa s'inaugurà un Museu Pedagògic, que en opinió de **Batanaz Palomares, ob. cit., pàg. 28**, serviria de model per aquell que, més tard Manuel Bartolomé Cossío fundarà i dirigirà a Madrid.

⁵ La Institución Libre de Enseñanza estava representada al Comitè organitzador pel professor de la Universitat de Madrid i professor de la Institució, Francisco Giner de los Ríos; a més del secretari de la Institució, Hermenegildo Giner de los Ríos; el rector Justo Pelayo Cuesta, i Rafael María de Labra, Eugenio Montero Ríos, Manuel Ruíz de Quevedo i Juan Antonio García Labiano, tots ells, així mateix, professors de la Institució. Vegeu **Batanaz Palomares, L.**, ob. cit., pàg. 28.

⁶ Malgrat el seu fracàs, cal citar com a fita important la primera temptativa de 1870. Iniciativa encapçalada per Fernando de Castro. Per a més informació **Batanaz Palomares, L.**, ob. cit., pàg. 33-35. i **Escolano Benito, A.**, *Diccionario Ciencias de la educación*, tom II, Anaya, Madrid, 1985, pàg. 65.

⁷ El Fomento de las Artes, societat fundada el 1847, és, en paraules de Rafael M. de Labra, «...un círculo de esparcimiento y recreo para sus socios. Por otra parte, es un centro de educación popular y de difusión de los adelantos científicos, por medio de sus cátedras, abiertas gratuitamente á todo el público de Madrid. Pero antes que todo esto, y por la ley de su original constitución, es esta una Sociedad que se ha propuesto, "como fines fundamentales (según dice el art. 1º de sus Estatutos), la instrucción y el mejoramiento social de las clases trabajadoras"». Vegeu, **Labra, R.** a «La cuestión obrera en España», B.I.L.E., 1889, pàg.123.

⁸ La presidència honorífica recaurà en el ministre de Foment, que aleshores era José Luis Albareda.

⁹ Ros de Olano, considerat de tendència liberal, havia ocupat el Ministeri d'Instrucció Pública el 1847, període destacat per l'impuls donat a les Escoles Normals. Vegeu **Batanaz Palomares, L.**, ob. cit. pàg. 46.

*procurar el progreso de la enseñanza y el enaltecimiento del magisterio español».*¹⁰

i quin era l'objectiu que es pretenia amb la celebració del Congrés. Aquest havia de permetre fer sentir totes les veus i exposar solucions per resoldre els nous reptes que dins la societat del moment es plantejaven. Hi podien participar tots els professors de qualsevol grau de l'ensenyament, tant de l'àmbit públic com del privat, així com tota persona interessada en l'educació nacional¹¹ La resposta a la crida a la participació fou massiva, de fet, a part dels més d'un miler de convidats, hi acudiren devers dos mil mestres de la resta de províncies.¹²

Són molts els temes objecte de discussió. Es parlà de l'organització i de les condicions de l'ensenyament públic, de la seva obligatorietat i gratuïtat; de la problemàtica de l'absentisme escolar; dels graus en l'ensenyança primària, dels seus límits i continguts; de l'aplicació del mètode intuïtiu, de les lliçons de coses, dels museus escolars, de les excursions instructives; de la necessitat i importància de les escoles de pàrvuls, de la seva direcció per mestres o mestresses; de la coeducació fora del límit de les escoles de pàrvuls; de les reformes de les escoles normals; d'altres institucions que poguessin contribuir a la formació dels mestres d'ambdós sexes; d'eleva la cultura de la dona i de quina havia de ser aquesta cultura; de les reformes que calien per millorar les condicions materials del Magisteri primari de forma que resultàs atractiu per a la joventut dirigida vers altres professions.¹³

És indubtable que seran moltes i variades les aportacions que sorgiran per intentar donar resposta i solució a la multitud de problemàtiques que aquí es plantegen. No entrarem, és clar, al detall de cadascuna d'aquestes problemàtiques;¹⁴ l'objectiu d'aquest treball és, simplement, divulgar la participació d'aquells que, en certa manera, representaven el pensament, el tarannà, d'un sector, minoritari segurament, del món educatiu de les Illes.

Alexandre Rosselló i Pastors,¹⁵ en representació de l'Escola Mercantil de Palma de Mallorca, participarà en el tema quart que respon al següent plantejament: «*Necesidad é importancia de las Escuelas de párvulos, exponiendo los métodos principales por que se*

¹⁰ Vegeu *El Magisterio Balear*, núm. 2, 14-1-1882, pàg. 1.

¹¹ *Ib.*, núm. 16, 22-4-1882, pàg. 1.

¹² *Ib.* núm. 24, pàg. 3.

¹³ *Ib.*, núm. 16, 22-4-1882, pàg. 3.

¹⁴ Per a més informació sobre l'evolució de les sessions del Congrés en què es debateran cada una d'aquestes temàtiques, podeu consultar *El Magisterio Balear*, 1882: núm. 25, pàg. 1-3, «C.P. Primera sesión celebrada el 29 de mayo»; núm. 26, pàg. 1-3, «C.P. Segunda sesión celebrada el 30 de mayo»; núm. 28, pàg. 1-4, «C.P. Tercera sesión celebrada el 31 de mayo»; núm. 29, pàg. 1-4, «C.P. Cuarta sesión celebrada el 1º de junio»; núm. 30, pàg. 1-3, {C.P. Quinta sesión celebrada el 2 de junio»; núm. 31, pàg. 1-3, «C.P. Sexta sesión celebrada el día 3 de junio».

¹⁵ Per conèixer la trajectòria d'Alexandre Rosselló i Pastors i la seva rellevància professional, política, educativa i social, vegeu: **Pomar i Fuster, J.**, *Assaig històric sobre el desenvolupament de la Instrucció pública a Mallorca*, reedició de 1990, Conselleria de Cultura, Educació i Esports, Govern Balear; **Alcover i Maspons, J.**, *Don Alejandro Rosselló. Hijo ilustre de Mallorca*, discurs llegit a l'Ajuntament de Palma el 31-12-1919, Palma, Tip. José Tous, 1920; **Colom Cañellas, A.J.**, a *Assaig d'Història de l'Educació a la Mallorca contemporània*, UIB, Palma, 1990, pàg. 147-186.

*rigen, y diciendo cual es el más conveniente, y si deben ser Maestros ó Maestras los encargados de dirigirlos. ¿Ha de terminar en la escuela de párvulos la unión de los dos sexos por lo que á los alumnos respecta?».*¹⁶

En la seva intervenció farà una tenaç defensa de la coeducació dels dos sexes a tots els nivells educatius, tot passant per una brillant arenga en favor de la dona i del nou paper que ha de poder ocupar dins la societat. Tracta de justificar la coeducació a través d'una nova interpretació sobre la condició i el destí social de la dona. No troba en essència, diu l'autor, cap diferència entre ambdós sexes, ni entre els fins que a ambdós els cal complir dins la societat. Té, la dona, en primer lloc, els deures d'esposa i mare? També, al seu parer, l'home té com a primers deures els de pare i espòs. Però, afegeix que cap d'ells no finalitza la seva tasca dins l'àmbit familiar, «(...) sino que los tienen, y muy sagrados, como seres humanos, como miembros de la sociedad, como ciudadanos de su nación, como hijos de su provincia y de su municipio; (...)».¹⁷

Convida a un canvi de mentalitat, considerada errònia per ell, a una modificació dels costums, ja que si no és així, plantejarà gran dificultat al Congrés per resoldre la qüestió. Expressa la seva convicció en la senzillesa de la resposta, «*si se estudia con espíritu levantado y trata de resolverse de una manera racional*».¹⁸

És evident el caràcter incisiu de les seves paraules, era necessari qualque cosa més que bones intencions, calia un canvi de mentalitat perquè la societat acceptàs la coeducació, de fet encara no estava preparada per assimilar un nou rol de la dona.

Alexandre Rosselló comunicarà el seu anhel de donar a la dona una educació integral, la mateixa que l'home i igual a ell, tant en el nivell primari com en el superior. Intenta, al llarg de la seva dissertació, argumentar la necessitat d'una mateixa educació per a ambdós sexes i les seves conclusions el porten a interrogar-se sobre l'inconvenient que es pot presentar si els alumnes de diferent sexe acudeixen junts a les mateixes aules. És indubtable que la resposta la cercarà en la seva pròpia experiència a l'Escola Mercantil de Palma i per comunicar-la no es privarà d'utilitzar paraules poètiques que enlairaran el nostre entorn i que intentaran, en definitiva, respondre a tots aquells que d'alguna manera utilitzen el clima com a eina de lluita contra la coeducació: «*Bajo el cielo más puro que hay en el mundo, con un clima verdaderamente meridional, con una atmósfera embriagadora cargada de emanaciones marinas y de los perfumes del azahar, de la alhucema y del tomillo; la ESCUELA MERCANTIL de Mallorca ha planteado, sin inconveniente alguno, las clases mixtas de adultos; y las pasiones que allí se encrespan como las olas del mar que nos rodea, se han mostrado sumisas al freno de la educación, como esas mismas olas que después de haber amenazado escalar el cielo, iban á morir dulcemente en la arena de la playa, al besar humildes los pies de mi querida Pátria*».¹⁹

¹⁶ Vegeu *El Magisterio Balear*, núm. 16, 22-4-1882, pàg. 3.

¹⁷ El discurs íntegre presentat per Alexandre Rosselló apareix publicat en el *Boletín de la Escuela Mercantil de Mallorca*, núm. 7, d'1 de juliol de 1882, pàg. 49-53. De fet, i així ho fa constar a la publicació, no va tenir ocasió per exposar tots els seus arguments per manca de temps, , pàg. 49

Aquest entrebanc pot donar significació a l'absència de referència de la seva participació, en el resum de les actes del Congrés, que publicà *El Magisterio Balear* tractant la sessió a la qual li pertanyia fer la seva exposició. Vegeu, «Congreso Pedagógico. Cuarta sesión celebrada el 1º de junio» a *El Magisterio Balear*, núm. 29, 22-7-1882, pàg.1.

¹⁸ Vegeu *Boletín de la Escuela Mercantil*, ob. cit, pàg. 49

¹⁹ *Ib*, pàg. 52.

Els resultats positius de l'experiència de Palma es recolzen en altres informacions sobre establiments que a la resta d'Espanya funcionen utilitzant com a forma d'organització la coeducació. Tres mil, diu, són les escoles mixtes existents a Espanya des de fa setze anys que funcionen sens cap mena de problema.

Altres participants parlaran en la línia d'Alexandre Rosselló. Com exemple, Joaquín Sama, de la Institución Libre de Enseñanza, que defensarà una escola reflex de la vida, de la societat i en aquesta, els sexes no estan separats.²⁰

Evidentment, no tothom pensarà igual. La conclusió devuitena del Congrés ho demostra: «18. ¿Ha de terminar en las escuelas de párvulos la unión de los dos sexos por lo que á los alumnos respecta? -Sí».²¹

Havia estat, sens cap dubte, un tema polèmic dels tractats al Congrés. La defensa de progrés no havia tingut èxit. Un cop més es demostrava que costa molt canviar, són moltes les qüestions noves que es discuteixen, mostra que preocupen tant la il·lusió com la por al canvi, però l'arrelament a allò establert va guanyar la batalla i deixà per a una altra ocasió el tema.

Alexandre Rosselló es manifesta, en aquells moments, com a progressista i en la línia de pensament que defineix la Institución Libre a les seves conclusions presentades al Congrés i que, amb relació al tema quart, exposen: «(...) y la unión de los dos sexos continuarse en todos los grados de la Escuela, para que ésta sea imágen de la vida».²²

Calia, abans, avançar en la concepció de la dona, reconèixer la seva igualtat de drets i deures amb relació a l'home i, sobretot, creure, ella, en la seva possibilitat de desenvolupar altres rols diferents als d'esposa i mare, únics que tenia adjudicats i, per altra banda, completament assumits.

Al Congrés de 1882, la ILE representa la demanda d'introducció d'aires renovadors, d'obertura ideològica, d'ansia de progrés... Tot i que la societat il·lenca no està en aquesta línia, potser sí que s'hi trobà part del món educatiu, com es reflecteix en les pàgines d'*El Magisterio Balear*: «Los redactores de EL MAGISTERIO BALEAR que asistieron al Congreso Pedagógico tienen á grande honra haber llevado allí su grano de arena y haber estado de acuerdo con la opinión y con su voto con la inmensa mayoría de sus compañeros y por lo tanto con la mayor parte de las cuestiones propuestas y sostenidas por la Institución Libre de Enseñanza, y abrigan la íntima convicción de haber interpretado fielmente la opinión del mayor número de sus comprofesores baleares, pues estos, salvo raras escepciones, tienen conciencia de su misión y la misión del Maestro no es, no puede ser nunca favorecer la causa de la ignorancia, sino de la ilustración, y saben bien lo que deben esperar de los que por largo tiempo monopolizaron á su gusto la enseñanza y no pueden conformarse con que otros dirijan por otras sendas opuestas á las suyas manifestando con sus destempladas críticas é injustas censuras el despecho que les ha producido la brillante victoria obtenida por la civilización contra el oscurantismo.»²³

²⁰ Vegeu **Batanaz Palomares, L.**, ob. cit. , pàg. 210.

Consider important citar que la informació de la tesi mantinguda sobre la coeducació pel Sr. Sama, apareix a *El Magisterio Balear*, citat anteriorment, pàg. 3, com a oposada a la d'Alexandre Rosselló: Significa aquest fet una manipulació de la informació o simplement un error de transcripció?

²¹ Vegeu *El Magisterio Balear*, núm. 32, 12-8-1882, pàg. 2.

²² Vegeu *El Magisterio Balear*, 1882, núm. 33, pàg. 4.

És evident, i conseqüència lògica a un debat d'aquest tipus, la diversitat d'opinions. Opinions que es podien polaritzar en dos sectors dins el món educatiu, un, conservador de les estructures establertes, tancat a Europa i a les noves ideologies; l'altre, renovador, laïcitzant, obert als avanços ideològics que podien aportar millores al camp de l'educació i en conseqüència a la societat. A Alexandre Rosselló el situam, sens cap dubte, en el segon sector i probablement, com a «responsable» de l'esperit institucionalista que expressa el diari de l'Associació de Mestres de Balears.

El proper congrés nacional pedagògic s'organitzà per l'Asociación de Maestros Públicos de Barcelona, en aquesta mateixa ciutat i dins l'espai temporal que restà oberta l'Exposició Universal, concretament del 5 al 12 d'agost, ambdós inclosos, de 1888. També, en aquesta ocasió, *El Magisterio Balear*, recollirà completa informació, des dels seus orígens fins a les conclusions; gràcies a aquesta publicació ens assabentam de l'interès demostrat pels mestres i les mestresses de les Illes d'assistir a les sessions, tot i que, el desplaçament i l'estada a Barcelona signifiquin una despesa econòmica no apta per a les butxaques del Magisteri d'aleshores com recollim al diari esmentat: «*Porque la estancia en Barcelona ha de ser de necesidad muy cara entonces (coincidiendo con las fechas de la Exposición Universal) y los Maestros no pueden perderlo de vista; que si no les falta entusiasmo ni deseos de aprender, no les sobran tampoco recursos.*»²⁴

S'hi demana per als mestres/esses avantatges pel que fa a la reducció dels preus dels desplaçaments, dels allotjaments...

Els organitzadors del Congrés eren conscients de les dificultats que suposaria el fet que tingués lloc a Barcelona i d'això hi ha referències a les actes: «*Señores: Nuestro Congreso Nacional Pedagógico ha sido iniciado por maestros de escuela pública, ha nacido del seno del magisterio oficial de la provincia sin intervención, sin excitación, sin apoyo ostentable del gobierno, se ha organizado y se realiza en un extremo de la península, circunstancia que no facilita ciertamente la concurrencia al mismo.*»²⁵

Malgrat els entrebancs, se superà la respectable quantitat d'un miler d'inscripcions procedents de, gairebé, tots els àmbits educatius: professors, inspectors, professors de Normal, representants d'associacions, acadèmies, juntes provincials... fins i tot, destaca la crònica de la inauguració, un professor d'Universitat i a més a més és considerat un avanç, amb relació al Congrés de 1882, la major assistència de professorat femení justificat per l'anivellament del seu sou.²⁶

Serà a la sessió del dia 8 d'agost, la tercera del Congrés, debatent el tema «*Importancia relativa de los estudios que comprende la primera enseñanza en sus diversos grados. ¿Qué formas pueden introducirse desde luego en las Escuelas para elevar el nivel científico y la cultura general de nuestro pueblo*»,²⁷ quan apareixerà el representant de les Illes, aquesta vegada des de Menorca, Juan Benejam i Vives.²⁸

²³ Vegeu *El Magisterio Balear*, núm. 28, 15-7-1882, pàg. 4.

²⁴ Vegeu *El Magisterio Balear* (1888), núm. 8, pàg. 7.

²⁵ Vegeu **Batanaz Palomares, L.**, ob. cit. pàg. 55.

²⁶ Vegeu *El Magisterio Balear* (1888), núm. 33, pàg. 6.

²⁷ Vegeu *El Magisterio Balear* (1888), núm. 30, pàg. 7.

²⁸ Juan Benejam i Vives (1846-1922), mestre de l'escola pública de Ciutadella. Autor de nombrosos articles i llibres de temàtica educativa. Per a més informació sobre la vida i el pensament de l'autor es pot consultar, **Adrover, J.; Vallespir, J.; Villalonga, L.**, a *Educació i Cultura*, núm. 5/6, Departament de Ciències de l'Educació, UIB, 1986, pàg. 127-143.

El mestre ciutadellenc centrarà la seva participació en la segona part del tema, intentant aportar alternatives des de l'escola de primera ensenyança, per tal de millorar el nivell científic i cultural del poble.

Considerarà com a pas previ i necessari la construcció de locals destinats a escoles; locals de capacitat suficient, d'adequades condicions higièniques, incrementats amb un jardí. Complint aquestes primeres condicions, expressa, no caldrà lluitar contra l'absentisme escolar establint mesures sancionadores, ja que els alumnes hi assistiran voluntàriament i tractaran de convèncer els seus pares de la necessitat de l'assistència a l'escola.

Benejam no admet l'excusa econòmica que s'al·lega per mantenir les escoles en tan lamentable estat i posa en evidència les prioritats del moment: «*Yo veo en cada pequeña población como se levanta una iglesia consagrada á los ejercicios del culto religioso; yo veo como se levanta una casa consistorial destinada á la administración de los intereses del común; pues que se levante también una escuela como templo de enseñanza; que la escuela no es menos importante por su misión civilizadora que la casa consistorial y que la iglesia*»,²⁹ són paraules que ens mostren el seu temperament crític amb la realitat educativa, paraules que intenten influir en les decisions dels governs i dels municipis, paraules que, en definitiva, tracten d'exigir una reforma educativa que primer ha de posar els pilars bàsics, per després abastar altres objectius.

I tenia raó, l'Estat dedicava una quantitat irrisòria per a l'ensenyança primària; incloent les despeses de material i personal tot just abastava la quantitat de cent mil pessetes. En canvi, el pressupost destinat al Ministeri de la Guerra era una quantitat aproximada als seixanta-set milions de pessetes.³⁰

La improvisació en la preparació del mestre té, encara, pitjors conseqüències i d'ella acusa la llei responsable de l'organització dels establiments de formació del magisteri. Les escoles normals no responen a les exigències de l'educació popular. Considera el nostre personatge que aquestes escoles són les primeres que cal reformar; reformar els continguts, la metodologia... en conclusió, enfocar-les vers un ensenyament més pràctic, més tècnic, més professional.

Cal, així mateix, millorar la precària economia del mestre, «*Exigid conocimientos á este ser inverosímil, (...); pero ante todo y por encima de todo, dadle de comer*». ³¹ El mestre necessitava el suport d'altres treballs remunerats per poder subsistir. Benejam exigeix, per a la professió de mestre, les consideracions que per la seva missió dins la societat els correspon i que, en certa manera i en certs llocs, evitarien les pressions de cacics a les quals estaven sotmesos.

Mostra la seva oposició al *Monitorial System* de Lancaster; considera imprescindible que tots i cada un dels alumnes puguin gaudir de l'ensenyança directa del mestre; com a alternativa proposa que, cada un dels grups en què dividiria els nins de

Rebé tres premis per les seves produccions: *El pueblo ilustrado*, *Gramática educativa* i *Lecturas educativas*, presentades a l'Exposició Pedagògica celebrada a Madrid amb motiu del Congrés Pedagògic de 1882. Vegeu *El Magisterio Balear* (1882), núm. 40, pàg. 6.

²⁹ Vegeu «Discurso pronunciado por Don Juan Benejam en la sesión tercera del Congreso pedagógico de la Universidad literaria de Barcelona», *El Magisterio Balear* (1888), núm. 36, pàg. 3.

³⁰ Segons les xifres que s'havien exposat al Congrés de 1882 per Carlos Díaz Valero. Vegeu **Batanaz Palomares**, *L.*, ob. cit., pàg. 87.

³¹ *Ib.* pàg. 4

l'escola (preparatòria, elemental i complementària) assistissin durant dues hores a l'escola i contactassin directament amb el professor, ja que pensa «*que en último caso es preferible esta distribución, á fraccionar los alumnos de una escuela en ocho secciones y colocar un niño al frente de cada una de ellas*»;³² l'organització amb monitors provoca desordre, dificulta l'ensenyança, exigeix una disciplina excessiva, aspectes que Benejam entén com a obstacles que impossibiliten l'aprofitament de l'ensenyament.

Finalment farà referència, en el seu discurs, al programa que cal impartir a les escoles per millorar els resultats del moment. Expressa el seu desacord amb un sistema del qual destaca com a aspectes negatius la memorització, la manca de comprensió lectora, la no utilització de la lliure expressió escrita, les lliçons com a exigència de visites d'inspecció i de superació d'exàmens públics, l'excessiva centralització en el llibre de text... El seus plantejaments propugnen canvis en l'ensenyament religiós, una obertura vers la societat a través de la introducció de l'educació social i estètica, l'aprenentatge a través de l'experiència, la utilització de la naturalesa com a primera font d'aprenentatge i la incorporació de la història d'Espanya.

Evidentment, Joan Benejam fa una denúncia de la situació educativa de l'Espanya del final del segle XIX. Els congressos, únicament per això, ja tenen la seva justificació. Significà la possibilitat per als mestres de fer sentir la seva veu, d'esplaiar-se en debat públic sobre les lamentables mancances escolars que patia el sistema educatiu espanyol; la possibilitat d'oferir alternatives, propostes de millora que suposava, sens cap dubte, la presència dins el magisteri de professionals reflexius, crítics, conscients de la seva tasca i oberts al progrés.

Aquest treball ha intentat, sens dubte, fer palesa la presència en el nostre entorn proper de professionals amb aquesta idiosincràsia. Les manifestacions d'Alexandre Rosselló en el Congrés Nacional Pedagògic de 1882 i les de Joan Benejam en el de 1888 ens ho han demostrat.³³

³² Ib. pàg. 5

³³ Cal dir que del Congrés pedagògic hispanoportuguès i americà, celebrat l'octubre de 1892 a Madrid, no s'ha trobat cap evidència de representació illenca destacada amb discurs o ponència. Però si podem dir haver reconegut alguns noms que, malgrat no ser aleshores professionals que exercissin el seu magisteri a les Balears, ho foren posteriorment i, un d'ells, protagonista d'una gran tasca pedagògica a Lluçmajor. Parlam de Rufino Carpena i la seva germana Margarita.

Rufino Carpena pertanyia en aquells moments al magisteri de Tarragona i serà un dels signants de l'escrit de protesta per la forma com es va desenvolupar l'esmentat Congrés i, en certa manera, de crítica a l'actuació que hi tingueren els representants de la Institución Libre de Enseñanza. (*El Magisterio Balear*, núm. 46, 12-11-1892, pàg. 1.)

D'altra banda, **Margarita Carpena** (a partir de 1897, mestra de Muro) consta com a participant en el Congrés amb la presentació d'una memòria sobre el tema de discussió de la quinta secció que respon al tema general. Memòria que, juntament amb les presentades per Concepción Arenal i Emilia Pardo Bazán (per citar alguns dels noms més destacats) és lloada per R. M. de Labra. (Vegeu «Los resultados del Congreso Pedagógico de 1892», *Boletín de la Institución Libre de Enseñanza*, 1892, pàg. 212).